

NGHIÊN CỨU TƯ TƯỞNG TỰ SỰ CỔ ĐIỂN TRUNG QUỐC, MỘT CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU TOÀN DIỆN VỀ TƯ TƯỞNG TỰ SỰ TRUNG QUỐC

Phạm Văn Hoá

Trường Đại học Đà Lạt

Thông tin chung:

Ngày nhận bài: 27/09/2022

Ngày phân biên: 10/10/2022

Ngày duyệt đăng: 10/11/2022

Title:

An Overall Display of

Chinese Ancient Narrative

Thoughts

Research of Chinese Ancient

Narrative Thoughts

Từ khóa:

Triệu Viêm Thu; tư tưởng tự
sự cổ đại; tự sự học

Keywords:

Zhao Yanqiu; Chinese
ancient narrative thoughts,
narative theory

ABSTRACT

Based on the classic western narrative theories, professor ZhaoYanQiu, Li ZuoLin and Xiong JiangMei collaborated Research of Chinese Ancient Narrative Thoughts, which first comprehensively and all – dimensionally displays the development and evolution course of Chinese ancient narrative thoughts in the contemporary study of narration. It pays great attention to China's unique narrative experience and its theoretical summary. It also has broad theoretical horizons, conscious comparative awareness and rich variety, intensive text analysis and quote narration. This works is a breakthrough in China's narrative research and greatly promotes the development of Chinese local narrative theory research.

TÓM TẮT

Triệu Viêm Thu (Chủ biên), Lý Tác Lâm, Hùng Giang Mai đồng tác giả công trình Nghiên cứu tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc, công trình đã ứng dụng lý luận tự sự học phương Tây trong nghiên cứu tự sự học đương đại, đây công trình đầu tiên trình bày một cách hệ thống và toàn diện tiến trình lịch sử phát triển tư tưởng tự sự cổ đại Trung Quốc. Các tác giả công trình đã xuất phát từ sự tổng kết lý luận tự sự và thực tiễn tự sự độc đáo của Trung Quốc, đồng thời vừa có cái nhìn lý luận rộng lớn và ý thức so sánh một cách tự giác, phân tích và dẫn dắt văn bản cũng hết sức phong phú đa dạng, tinh tế tỉ mỉ, là đột phá lớn trong nghiên cứu tự sự học Trung Quốc, có khả năng thúc đẩy sự phát triển nghiên cứu lý luận tự sự Trung Quốc.

1. Đặt vấn đề

Từ trước tới nay, Trung Quốc thường được xem là thi quốc, văn chương trữ tình hết sức phát triển, bản chất trữ tình của văn học đã được nghiên cứu và giải thích khá đầy đủ. Nhưng trên thực tế, Trung Quốc đồng thời là mảnh đất uơm mầm tự sự, từ thần thoại xa xưa, văn học sử truyện, chí nhân chí quái Lục triều, đến truyền kỳ đời Đường, thoại bản Tống Nguyên, tiểu thuyết chương hồi Minh Thanh, cho đến tiểu thuyết bạch thoại, kịch phim ảnh hiện đương đại, đều có cội nguồn xa xưa. Thực tiễn phát triển yêu cầu phải có sự lý giải và nghiên cứu lý luận. Do chỗ khiếm khuyết lý luận tự sự bản địa, từ sau những năm 80 tự sự học phương Tây đã truyền vào Trung

Quốc, lý luận tự sự học phương Tây được truyền bá, học tập và ứng dụng rộng rãi. Tuy nhiên, do lý luận tự sự học phương Tây ra đời trên cơ sở thực tiễn văn học tự sự của phương Tây, dùng để lý giải văn học tự sự Trung Quốc không tránh khỏi tình trạng khiên cưỡng, khắp khiêng. Do đó, xây dựng một hệ thống lý luận tự sự bản địa Trung Quốc phù hợp với văn học tự sự bản địa Trung Quốc, là nhu cầu cần thiết và cấp bách. Trên phương diện này, đã có một số nhà nghiên cứu đạt được một số thành tựu, nhưng về đại thể, vẫn còn ở giai đoạn bước đầu. Đọc công trình *Nghiên cứu tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc* của nhóm tác giả Triệu Viêm Thu, Lý Tác Lâm, Hùng Giang Mai, chúng tôi cảm nhận được một cách sâu

sắc rằng lĩnh vực nghiên cứu tự sự học Trung Quốc đã có bước phát triển đột phá, thúc đẩy mạnh mẽ công việc nghiên cứu lý luận tự sự bản địa Trung Quốc.

2. Kết quả nghiên cứu và bàn luận

2.1. Trình bày hệ thống, toàn diện tiến trình lịch sử của tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc

Ứng dụng lý luận tự sự học kinh điển phương Tây, lấy phân tích văn bản làm trung tâm, căn cứ vào quy luật phát triển của bản thân tự sự Trung Quốc, các tác giả đem sự phát triển của tư tưởng tự sự Trung Quốc chia thành ba giai đoạn là tư tưởng tự sự Tiên Tần – Lương Hán, tư tưởng tự sự Ngụy Tấn – Tống Nguyên và tư tưởng tự sự Minh Thanh – cận đại, để tiến hành nghiên cứu. Bằng cái nhìn toàn diện và hệ thống, công trình đã trình bày quá trình phát triển của tư tưởng tự sự cổ đại Trung Quốc, là thành tựu đột phá của công trình này. Đáng chú ý là mỗi giai đoạn tự sự là một mảnh ghép để hoàn thành một bức tranh toàn cảnh diễn biến tư tưởng tự sự Trung Quốc. Ví dụ, phần nghiên cứu giai đoạn *Tư tưởng tự sự Tiên Tần – lương Hán*, các tác giả chủ yếu nghiên cứu “tính tự thuật non nớt” của tự sự thần thoại Trung Quốc, tư tưởng tự sự “thực lục” của sử truyện, tư tưởng tự sự hàm ẩn trong tạp sử tạp truyện, tư tưởng tự sự trong thơ tự sự Hán Nhạc Phủ,... và ảnh hưởng của nó đối với tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc. Giai đoạn tự sự Tiên Tần – lương Hán gây ấn tượng sâu sắc cho người đọc là các tác giả tiến hành phân tích, lý giải một cách rõ ràng quan niệm lý luận tự sự “thực lục” sử truyện. Phần này cũng nhấn mạnh đặc trưng “hư cấu pha trộn” của “trong sử có hồn văn thơ” sử truyện cổ đại Trung Quốc, giải đáp rõ ràng sử truyện “thực lục” làm sao có thể nuôi dưỡng vấn đề hư cấu trong tự sự; đồng thời phân tích và lý giải bản chất chủ quan của “người thuật khách quan”, từ đó làm sáng tỏ việc hiểu sai quan niệm tự sự “thực lục” lâu dài trong lịch sử. Phần nghiên cứu giai đoạn *Tư tưởng tự sự Ngụy Tấn – Tống Nguyên*, nhóm tác giả chủ yếu nghiên cứu tư tưởng tự sự thể hiện trong văn học tự sự với chí nhân chí quái Ngụy Tấn, quan niệm tự sự đời Đường với *Sử thông* và tư tưởng tự sự hư cấu của truyền kỳ đời Đường cùng với tư tưởng tự sự thông

tục thể hiện trong thoại bản và thuyết thoại Tống Nguyên. Trong phần này, đối với chí nhân chí quái, điểm quan tâm là đời sống cá thể thường nhật, truyền kỳ đời Đường thường theo quy luật là tình tiết hóa tu từ, cá nhân hóa quan điểm cùng với ba hình thái văn bản không giống nhau trong *Tam ngôn* của Phùng Mộng Long, trình bày và phân tích hai ý song song. Trong phần nghiên cứu giai đoạn *Tư tưởng tự sự Minh Thanh – cận đại*, từ nhiều phương diện nghiên cứu các tác giả cho thấy nội dung chủ yếu của tư tưởng tự sự Minh Thành và cận đại và lý giải đặc điểm chủ yếu của nó, trọng điểm nghiên cứu là tư tưởng tự sự của các nhà lý luận như Kim Thánh Thán, Lý Ngự, Vương Quốc Duy, Lương Khải Siêu,... và dẫn giải rất phong phú. Ba phần nghiên cứu ba giai đoạn tự sự nối liền nhau, trình bày một cách hệ thống vì sao tự sự Trung Quốc từ tự sự sử truyện, thực lục diễn biến thành tự sự hư cấu văn học trong một thời gian dài, hoàn thành một bức tranh toàn cảnh diễn biến tư tưởng tự sự Trung Quốc. Đồng thời, nhóm tác giả chỉ ra được đặc điểm khác biệt trong các thời kỳ phát triển tự sự, sử dụng tư duy nghiên cứu và phương pháp nghiên cứu tương ứng, như phần thứ nhất lấy phân tích văn bản là chính, thêm vào đó là sự so sánh với tự sự phương Tây; phần thứ hai thì chú trọng kết hợp khảo cứu, phân tích văn bản và lý giả lý luận; phần thứ ba có kết hợp một cách toàn diện các phương pháp nghiên cứu trên, dẫn chứng phong phú, nâng từ cụ thể lên trừu tượng; tóm lại đã thực hiện nghiên cứu một cách toàn diện toàn mỹ đối tượng nghiên cứu, nội dung nghiên cứu và phương pháp nghiên cứu.

2.2. Xuất phát và thỏa đáng thực tiễn tự sự độc đáo Trung Quốc

Lý luận tự sự học phương Tây với tư cách là khởi xướng nên có những hạn chế không thể tránh khỏi. Ví như tự sự học phương Tây thiên về tính hình thức. Đối với vấn đề này, các nhà nghiên cứu của công trình nhận thức rất rõ. Khi nghiên cứu tư tưởng tự sự Trung Quốc, nhóm tác giả hết sức né tránh những hạn chế trên, chú ý đến tính dân tộc của văn học tự sự Trung Quốc. Các nhà nghiên cứu xuất phát từ thực tiễn tự sự Trung Quốc, đi đến tổng kết lý luận tự

sự Trung Quốc. Do đó, công trình nghiên cứu đã thể hiện một cách hệ thống và nổi bật tính đặc trưng của tư tưởng tự sự Trung Quốc. Đối với vấn đề trên, nhóm tác giả đã xử lý hết sức thỏa đáng, thể hiện tư duy nghiên cứu độc lập và mới mẻ. Trên tổng thể, công trình này ứng dụng thành quả nghiên cứu tự sự học phương Tây, ví như cốt truyện, thời gian tự sự, nhân vật tự sự, góc nhìn tự sự, kết cấu tự sự, phương thức tự sự, ngôn ngữ tự sự,... nhưng tác giả không bị phụ thuộc vào đó, mà căn cứ vào đặc thù của tự sự Trung Quốc, giữ thái độ độc lập, khách quan, linh hoạt, sáng tạo trong việc vận dụng tư tưởng lý luận tự sự phương Tây. Ví như phần thứ nhất, Giai đoạn tự sự Tiên Tần – lưỡng Hán, các tác giả kết hợp quan niệm vũ trụ, mô thức tự duy, các xu hướng văn học Trung Quốc cùng lý luận chủ nghĩa hậu hiện đại phân tích đặc điểm thơ hóa, sử hóa tự sự cổ điển Trung Quốc. Phần thứ hai, giai đoạn tự sự Ngụy Tấn – Tống Nguyên, khi bàn về thời gian tự sự trong truyền kỳ đời Đường, các tác giả vận dụng dung hợp phân tích văn hóa, hậu hiện đại chủ nghĩa để phân tích lịch sử cùng với vận dụng M. Heidegger trong tác phẩm *Tồn tại và thời gian* phân tích thời gian. Phần thứ ba, giai đoạn tự sự Minh Thanh – cận đại, các tác giả lại vận dụng rộng rãi lý luận văn học chủ nghĩa hiện thực, mỹ học tiếp nhận, lý luận văn học của C. Mark để có những phân tích đặc biệt nổi bật. Đồng thời, các tác giả đặc biệt chú ý tính độc đáo của tự sự cổ điển Trung Quốc để thể hiện ra trong nội dung trình bày của mình. Trong phần thứ nhất, các vấn đề liên quan có: Thân thoại Trung Quốc bị trói buộc bởi tính thực dụng lý tính, không trải qua giai đoạn tái sinh thân thoại “sáng tạo lần nữa”, do đó phơi bày ra vấn đề không tương đồng với tự sự phương Tây; vấn đề tư tưởng tự sự Trung Quốc chịu ảnh hưởng sâu sắc tư tưởng tự sự sử truyện; vấn đề tính quá độ của tạp sự tạp truyện trong quá trình phát triển của tự sự Trung Quốc; vấn đề thơ tự sự Trung Quốc chịu ảnh hưởng của truyền thống trữ tình mà biến “tự sự” thành “cảm sự”. Trong phần thứ hai, các tác giả bàn đến những vấn đề liên quan như: Vấn đề thoát khỏi thể chế tự sự chính sử, hướng đến tự sự nhân văn trong tiểu thuyết chí

nhân chí quái; Vấn đề phép tắc tự sự độc đáo và mối quan hệ giữa lịch sử và hư cấu trong tiểu thuyết đời Đường; Vấn đề ba mô thức và hình thái văn bản “truyền miệng”, “phỏng truyền miệng” và “viết” trong tiểu thuyết thoại bản và thuyết thoại Tống Nguyên. Trong phần thứ ba, các tác giả bàn đến những vấn đề liên quan như: Vấn đề xác lập và sự phát triển của quan niệm tự sự hư cấu, phân tích và trình bày về đặc trưng mỹ học của văn học tự sự, nghiên cứu về mối quan hệ giữa văn học và cuộc sống; vấn đề quan niệm về nhân vật trong tự sự Minh Thanh; tư tưởng kết cấu tự sự Minh Thanh; thủ pháp nghệ thuật tự sự trong văn học tự sự Minh Thanh; bình điểm Minh Thanh trong nghiên cứu ngôn ngữ tự sự; ảnh hưởng của người đọc đối với việc ra đời văn bản tự sự; hình bóng tác giả trong *Hồng lâu mộng*,... Tất cả những vấn đề trên được nghiên cứu một cách toàn diện và hệ thống, thể hiện tính độc đáo và gần với thực tiễn tự sự Trung Quốc. Các vấn đề nghiên cứu trên đều thuộc phạm vi nghiên cứu của tự sự học cổ điển phương Tây. Nhìn lại công trình, các tác giả đã xoay quanh tính độc đáo trong quá trình phát triển của tự sự Trung Quốc, và cũng lấy đó làm xuất phát điểm, từ đó ứng dụng linh hoạt lý luận tự sự học cổ điển phương Tây, có đóng góp rất lớn trong nghiên cứu tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc, nói cách khác vừa tiếp thu được tinh hoa văn hóa thế giới, vừa giữ gìn bản sắc văn hóa dân tộc.

2.3. Tầm nhìn lý luận rộng lớn và ý thức so sánh tự giác

Trong công trình nghiên cứu này, chỗ nào cũng có thể nhận thấy tầm nhìn lý luận rộng lớn và ý thức so sánh tự giác. Chẳng hạn, phần mở đầu, nhóm tác giả trình bày rất rõ ràng: “Tự sự học là một nhánh của chủ nghĩa cấu trúc phương Tây, chỗ đứng của nó là nghiên cứu tự sự phương Tây. Những năm 80 của thế kỷ trước, Trung Quốc bắt đầu xuất hiện trào lưu giới thiệu tự sự học phương Tây, dưới sự khích lệ của cái nhìn lý luận này, sau đó xuất hiện những thử nghiệm vận dụng phương pháp và nguyên tắc tự sự học nghiên cứu văn học tự sự Trung Quốc, đồng thời xuất hiện nhiều thành tựu về lý luận tự sự Trung Quốc. Nhưng nhìn một cách tổng thể, các công

trình nghiên cứu tự sự và tự sự học Trung Quốc thì phần nhiều đi theo lý luận tự sự học phương Tây, rất ít công trình có xuất phát điểm và đứng ở lập trường đặc điểm bản thân tự sự Trung Quốc để tiến hành nghiên cứu khảo sát, trong đó một số công trình, không quan tâm tình hình thực tiễn tự sự Trung Quốc, vận dụng một cách máy móc ngôn ngữ lý luận của tự sự học phương Tây, do đó kết luận có được không tránh khỏi lệch lạc. Một thứ ngôn ngữ lý luận mới thường từ góc nhìn mới, nếu không có đúng đắn và tư duy sáng tạo về phương pháp mới trong nghiên cứu tự sự phương Tây sẽ dẫn đến lạc hậu, hẹp hòi, nhưng nếu không quan tâm đến đặc tính của dân tộc cụ thể, không làm công việc “hoán cốt đột thai”, máy móc vận dụng lý luận của phương Tây khi tiến hành nghiên cứu văn học và văn hóa Trung Quốc thì rất khó đưa ra được những điểm mấu chốt, hay là kết luận chuẩn xác. Nghiên cứu lý luận tự sự cũng giống như thế... Chúng ta đều biết tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc biểu hiện đặc trưng tính dân tộc mới mẻ, sinh động. Trong quan niệm, nguyên tắc và mô hình tự sự cơ bản có sự khác biệt với tự sự học phương Tây” [1, tr. 5]. Tư tưởng này xuyên suốt từ đầu đến cuối trong nghiên cứu của các tác giả. Ví như ở phần một: So sánh đặc trưng “không gian” của tự sự Trung Quốc với tính “diễn biến” của tự sự cổ điển phương Tây; so sánh việc nhấn mạnh tính “thực lục” của tự sự cổ điển Trung Quốc với việc nhấn mạnh tính “hư cấu” trong tự sự phương Tây; tự sự Trung Quốc không nổi bật ở yếu tố “thời gian”, thiếu sự liên kết thống nhất với “tình tiết trung tâm”, bề ngoài không thấy sự liên kết trong kết cấu tình tiết, nhưng trong tác phẩm có mối liên kết ngầm khác với tự sự phương Tây mối quan hệ thời gian và nhân quả giữa các tình tiết trong tác phẩm. Nhóm tác giả rất có ý thức khảo sát từng vấn đề cụ thể trong mối tương quan so sánh giữa tự sự phương Tây với tự sự Trung Quốc. Có thể nói các tác giả đã xác lập một chỗ đứng của tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc.

2.4. Phân tích và dẫn giải văn bản sâu sắc tinh tế, đa dạng phong phú

Do các trước tác cổ điển Trung Quốc không chú trọng lý luận nên tư liệu về lý luận tự sự học Trung Quốc không được

trình bày nhiều, mà thường thể hiện qua các đánh giá, phê bình mang tính ấn tượng, đặc biệt chủ yếu là lý luận về thơ. Các ý kiến đánh giá về văn xuôi nói chung chỉ dừng lại ở mức độ trực cảm, thiếu những lý luận thấu đáo. Hơn nữa, lý luận về tiểu thuyết trên cơ bản bị thuyết thoại sử học Nho gia chi phối, nhấn mạnh phương diện giáo hóa xã hội, quan niệm tư tưởng, rất ít quan tâm đến nghiên cứu hình thức, cũng không chú trọng phân tích nội bộ văn bản tự sự, điều đó cho thấy rất xem nhẹ phương diện tư tưởng tự sự. Tất cả những điều trên dẫn đến việc nghiên cứu tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc gặp không ít những khó khăn và đó là thách thức không nhỏ đối với nhà nghiên cứu. Thế nhưng, chính ở điểm này, tác giả lại có được thành tựu xuất sắc. Trong cuốn sách *Nghiên cứu tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc*, dẫn chứng đầy đủ, phong phú; dẫn nhiều nhận định, đánh giá ở nhiều mặt; các phân tích văn bản cụ thể, sâu sắc thể hiện ra năng lực khái quát lý luận và năng lực nắm bắt tư tưởng tự sự của tác giả. Cuốn sách này không chỉ gợi mở nhiều điều về lý luận tự sự, mà còn đem đến cho chúng ta nhiều nhận thức thẩm mỹ về văn học tự sự cổ điển Trung Quốc.

Như lời tác giả Triệu Viêm Thu (chủ biên) tâm sự, đây là một trong 6 cuốn sách mà bản thân thấy hài lòng sau khi xuất bản. Sau khi đọc xong cuốn này, chúng tôi hiểu được phần nào lý do mà tác giả công trình hài lòng về nó. Đương nhiên, cũng như bất cứ một công trình nghiên cứu nào, cuốn sách không phải là không có chỗ khiếm khuyết. Chẳng hạn, tự sự học rất chú trọng tìm hiểu yếu tố ngôn ngữ, cũng thường đi sâu nghiên cứu mối quan hệ giữa hình thức văn bản với phản ứng của người đọc, các tác giả chưa chú ý đúng mực điểm đó. Ví dụ quyển hai, phần bàn về hình thức tự sự thời Nguyên cùng lúc lập luận từ góc độ tác gia tự sự và người tiếp nhận. Quyển ba lại chủ yếu lập luận tư tưởng tự sự của Kim Thánh Thán. Thứ hai, do cuốn sách của ba tác giả biên soạn, cho nên mỗi người phát huy sở trường của mình ở một lĩnh vực nhất định. Ví dụ, tác giả Hùng Giang Mai nghiên cứu tư tưởng tự sự chủ yếu từ truyện chí nhân chí quái, tác giả Lý Tác Lâm nghiên cứu tư tưởng tự sự từ truyện truyền kỳ đời

Đường, tác giả Triệu Viêm Thu nghiên cứu tư tưởng tự sự từ tiểu thuyết chương hồi và hí khúc. Thiết nghĩ, nếu mỗi tác giả đều mở rộng nguồn tư liệu văn học tự sự thì đóng góp còn lớn hơn nhiều nữa. Tuy nhiên, điều đó không ảnh hưởng đến vấn đề mà cuốn sách đặt ra cũng như kết quả đạt được. Chúng tôi tin rằng, những người đọc khác cũng có những thu nhận bổ ích sau khi đọc cuốn sách này.

Tài liệu tham khảo

Triệu Viêm Thu (Chủ biên), Lý Tác Lâm, Hùng Giang Mai (2010), *Tư tưởng tự sự cổ điển Trung Quốc*, Nxb Đại học Hồ Nam (Trung Quốc). 赵炎秋（主编）李作霖，熊江梅，中国古代叙事思想研究，湖南师范大学出版社，2010.